

Felhők között

AZ OPTTEAM CSOPORT FELHŐ LÁMPACSALÁDJA

1976-ban az Iparművészeti Vállalat pályázatot írt ki a KISZ-kongresszus alkalmából. Ekkor határozott úgy két belsőépítész, Bánáti János és Kovács Erika, valamint két formatervező, Bárkányi Attila és Radnóti György, hogy a korábban „ismeretségi alapon” létrejött csoportjuk felveszi az *Opteam* nevet, amelyhez saját logó is társul. A tervezők a pályázaton már *Opteam csoport*ként indultak, a népszerű *Felhő lámpacsaláddal* és a hajlított, rétegelt lemezből készült bútorgarnitúrával, amelynek kárpitját Pauli Anna textiltervező tervezte. Az utóbbi még prototípus szintjén sem maradt fenn,¹ a Felhő lámpákat viszont szép számban forgalmazta az Iparművészeti Vállalat és a Képcsarnok Vállalat.²

A pályázatnak köszönhetően először valósult meg, hogy fiatal tervezők munkacsoportokba tömörültek és komplex bútoregységeket hoztak létre kislakások berendezésére. Az *Opteam* sikerét bizonyítja, hogy a szakmai zsűri nekik ítélte a nagydíjat.³

A történet ismerős, az *Opteam*ről számos kutatás született már, ezért nem célom a csoport munkásságának részletes bemutatása. Ehelyett – egy rövid történeti áttekintést követően – a korszak egyik legsikeresebb designjával, a *Felhő lámpacsaláddal* és annak utóéletével foglalkozom. Felmerülhet a kérdés, hogy minek köszönhető a téma aktualitása. Az Iparművészeti Múzeum 2015-ben alapított kortársdesign-gyűjteményének egyik kiemelt célja az 1945 utáni magyar design kutatása, feldolgozása és megőrzése. A gyűjtemény munkatársaként ez ösztönzött arra, hogy múzeumi kutatómunkámat az *Opteam* csoportnak szenteljem. A tanulmányban több ízben hivatkozom interjúkra, amelyeket Bánáti Jánossal és Bárkányi Attilával készítettem. Ezúton is szeretném megköszönni a témához nyújtott segítségüket és támogatásukat.

Az Opteam csoport

Az *Opteam* csoportot leginkább az különböztette meg más alkotócsoportoktól,⁴ hogy míg azok hasonló gondolkodású művészek kötetlenebb társulásaként működtek, addig az *Opteam* mindvégig csoportként definiálta önmagát – tagjai közösen dolgoztak a közösen elfogadott terveken.⁵ 1982-ben, a német *Form und Zweck* magazinnak adott interjúban ki is mondták, hogy egy csoport esetében tartós együttlét csakis közös cél és közös szemlélet által jöhet létre.⁶ Ezzel a – minden termékükben tetten érhető – tudatos tervezői hitvallással egyedülállónak tekinthetők a korszakban.

Önálló katalógusuk bevezetőjében⁷ meg is fogalmazták manifesztumukat, amely szerint legfontosabb a tárgy *hasznossága*. „Hasznosságon azt értjük, amikor egy tárgy a létrehozás (gyártás), az értékesítés és a használat (célja és módja) folyamatának minden szakaszát tekintve is célszerű és gazdaságos.”⁸

Ehhez hozzáfűzték, hogy „[e]zeknek az igényeknek a pontos megfogalmazása, értékelése és súlyozása a tervezés feladata.”⁹ A tervezők pedig hatékonyabban tudnak működni, ha a feladatokat közösen végzik: „Mivel ennek biztosítása igen összetett feladat, úgy éreztük, hogy hathatósabb a tevékenységünk, ha egy-egy probléma felvetését, a feladatok kibontását és megoldását nem külön-külön, hanem együttesen végezzük.”¹⁰

A csoportban végzett munka előnyeit minden megnyilvánulásukban hangsúlyozták, ahogyan az itthon akkoriban még igencsak gyerekcipőben járó rendszerelvű tervezés jelentőségét is. Az utóbbit – Bárkányi Attila emlékei szerint – Németh Aladár honosította meg a Magyar Iparművészeti Főiskola Formatervező Tanszékén. Németh akkoriban fél évet töltött az Egyesült Államokban

és Kanadában, majd hazatérve átadta diákjainak a kint szerzett tapasztalatait.¹¹

Az újtó szemlélet ellenére az Opteam terveinek jó része mégis prototípus maradt.

A kor ellentmondásosságát szemlélteti, hogy alkotócsoporthoz nem lehettek jogi személy,¹² azaz hivatalosan nem működhetek bejegyzett társulásként. A különböző termékek mellett így a tagok neve, és nem az Opteam felirat szerepelt.¹³ A tervezők hiába folyamodtak engedélyért a Kulturális Minisztériumhoz, nem kaptak támogatást, csupán egy stúdiót utaltak ki számukra Budapesten, a Szív utcában. Munkáik különböző tervpályázatok eredményeként születtek, megbízásokat pedig csak egyénilig tudtak teljesíteni.¹⁴

Opteam csoport: Felhő lámpa – asztali lámpa
Opteam group: Cloud lamp – table lamp
1976, alumínium, vas, festett, eloxált, krómozott, magasság: 37 cm,
búra: Ø 27 cm (Iparművészeti Múzeum, Ötvösgyűjtemény, Budapest)
Fotó: Regős Benedek

A rendszerváltást követően már más volt a helyzet, hiszen önálló vállalkozásként (*Opteam Design Kft.*) folytathatták tevékenységüket, ám ekkor a megváltozott gazdasági körülmények és az újfajta verseny okozta nehézségekkel kellett megküzdeniük. Cégük 1995-ben kettévált: Bánáti, Radnóti és – a korábban a csoporthoz csatlakozó – Csepregi Sándor belsőépítész megalapították a *Ténia Bt.*-t,¹⁵ míg Bárkányi és Seres Edit épületgépész Opteam Design Kft. néven 2010-ig vállalt munkákat.¹⁶

Opteam csoport: Felhő lámpa – függőlámpa
Opteam group: Cloud lamp – hanging lamp
1976, alumínium, vas, festett, eloxált, krómozott, magasság: 27 cm,
búra: Ø 39 cm (Iparművészeti Múzeum, Ötvösgyűjtemény, Budapest)
Fotó: Regős Benedek

Az Iparművészeti Múzeumban őrzött Felhő lámpák

Térjünk vissza a kezdetekhez és a Felhő lámpacsaládhoz. Kevesen tudják, hogy az Iparművészeti Múzeum négy Felhő lámpával büszkélkedhet,¹⁷ melyek közül kettő kifejezetten egyedi darab. Az asztali lámpa búrája két gömbszeletről áll. Hengeres állványra és búrájának felső része a megszokottól eltérően fekete, az alsó elem krómozott (ezüstszínű). Az egyik függőlámpa búrája három egymásba illeszkedő részből áll, amelyek mindegyike a szürke egy-egy árnyalatára van eloxálva. A további két darab már a hagyományos Felhő lámpák színeit viseli: az egyik ezüst állólámpa, a másik ezüst-piros függőlámpa. Mind a négy 1976-ban, a Felhő lámpák gyártásának kezdetekor készült. Nincs megbízható forrás arról, hogy melyik kolléga kezdeményezte a gyűjteményezésüket, de a múzeumi nyilvántartás szerint ajándékként kerültek a hajdani Modern Gyűjteménybe, majd annak megszűnését követően az Ötvösgyűjteménybe.¹⁸ 1983-ban szerzeményezte őket a múzeum, leltározásukat Schenk Lea muzeológus végezte.

A Felhő lámpacsalád

„A termékkialakítás összetettségét, a designer feladatát és szerepét egy egyszerűbb használati tárgy, a »Felhő« lámpacsalád kialakításának folyamatával igyekszünk bemutatni»¹⁹ – olvasható az Opteam egyik kiállításának meghívóján, és az idézet akár a Felhő lámpa mottója is lehetne. A Felhő lámpacsalád esetében az volt a csoport célja, hogy a gazdaságos sorozatgyártást kis mennyiségben (is) lehetővé tegyék, valamint egy lakáson belül többfajta lámpa alkalmazását azonos formakarakterben biztosítsák.²⁰ Az 1976-os pályázatot kö-

vetően a tervezők saját kivitelezés mellett döntöttek, mert így tudták garantálni a sorozat teljes kifuttatását és a lámpa forgalomba hozatalát.²¹ Szellemisségükhöz híven aktívan részt vettek a teljes munkafolyamatban, figyelemmel kísérve annak minden fázisát. A lámpákhoz szükséges anyagokat és alkatrészeket maguk szerezték be, az elemeket pedig kisiparosok gyártották, krómozták és festették. A szerelés, csomagolás és a szállítás már ismét az Opteam feladata volt. Mindezt sokáig Bárkányiék lakásán, majd a Szív utcai műteremben végezték.²²

A búrát hat elem variációjából lehetett kialakítani. Az egyes elemek egymást tartották, így összeszerelésükhöz

Opteam csoport: Felhő lámpa – állólámpa

Opteam group: Cloud lamp – floor lamp

1976, alumínium, vas, festett, eloxált, krómozott, magasság: 135 cm, búra: Ø 39 cm (Iparművészeti Múzeum, Ötvösgyűjtemény, Budapest)

Fotó: Regős Benedek

Opteam csoport: Felhő lámpa – függőlámpa

Opteam group: Cloud lamp – hanging lamp

1976, alumínium, vas, festett, eloxált, krómozott, magasság: 14 cm, búra: Ø 27 cm (Iparművészeti Múzeum, Ötvösgyűjtemény, Budapest)

Fotó: Regős Benedek

nem volt szükség csavarokra. A család asztali, álló- és függőlámpából állt.²³ A pályázatra készült legelső darabok színe krómozott (ezüst) és zöld, valamint krómozott-fehér volt, amely jól passzolt a bútorgarnitúra zöld kárpitjához.²⁴ Később bővült a paletta: a lámpák négy színben (fehér, piros, sárga, zöld) és krómozott kivitelben készültek.²⁵ A színeket egymással nem, csak a krómozott verzióval kombinálták,²⁶ ám egyszer, egy kiállítás alkalmából²⁷ mégis kivételt tettek: ekkor született meg a piros-fehérezöld Felhő-lámpa.²⁸

A festett lámpák anyaga alumíniumlemez, a krómozottaké pedig acéllemez volt.²⁹ Az egymásba csúsztható elemeknek köszönhetően meg tudták oldani a lámpák helytakarékos csomagolását is. A dobozon feltüntetett grafika informálta a vásárlót arról, hogy a csomagolás milyen színösszeállítást és formai változatot rejt.³⁰ A lámpákra öntapadó fólia is került „Opteam” felirattal.³¹ Ugyan az egymásba illeszthető búrák alapötlete Radnóti Györgytől, a doboz kialakítása pedig Bánáti Jánostól származott,³² a végső formát – csapathoz méltón – közösen tervezték meg.³³

Egyértelmű, hogy az Opteam a mindenki számára elérhető, kislakásokban is jól működő designt képviselte, a gyakran bizarr külsejű bolti darabokkal szemben. A Felhő lámpákat forgalmazó Képcsarnok Vállalat és Iparművészeti Vállalat üzleteiben árusított tárgyak jelentős része ugyanis dísz- és ajándéktárgy volt,³⁴ amely szakértői szemmel többnyire értékelhetetlennek minősült. Ennek ellenére a laikus közönség kevésbé volt fogékony a formatervezett tárgyak iránt – a Felhő lámpákat (ha tehette) inkább az értelmiség vásárolta.³⁵ Mivel a Felhőkből kisipari módon kevés készült, ezért az árak is magasabbak voltak: 950–1790 forint között mozgott. Félévente körülbelül 180 lámpát rendeltek az üzletek, ám a vásárló a polcokon nem láthatta együtt a komplett termékcsaládot,³⁶ így nem ismerhette meg annak variációs lehetőségeit sem.

Az Opteam megpróbált a maga eszközeivel javítani az áldatlan állapotokon, például azzal, hogy saját csomagolást tervezett a Felhő lámpáknak. A rendszerelvű tervezés ezt egyébként is megkívánta volna, de más szempontok miatt is szükségesszerű volt a lépés: a vállalatok boltjaiban barna csomagolópapírba csomagolták az árut, ezzel jelentősen rontva egy-egy igényes, egyedi tárgy értékét.³⁷ A szakma – élén Pohárnok Mihállyal – hiába hívta fel a figyelmet a csomagoláskultúra méltatlan helyzetére,³⁸ számottevő változás nem történt;³⁹ de a paradigmaváltók egyike az Opteam volt.

A formabontó design reputációja nem sokáig várattott magára: az 1979-ben felújított tatabányai Népházba a Felhő lámpa elemeiből készültek világítótestek. A Népház belsőépítész, Geblusek Antal, több fiatal iparművész

is bevont a terek kialakításába, köztük az Opteam tagjait is.⁴⁰ Felmerült a külföldi értékesítés lehetősége is, amellyel az Artex Külkereskedelmi Vállalat kereste meg az Opteam csoportot, ám az üzlet később sajnálatos módon meghiúsult.⁴¹

1988 után, az áfa bevezetése miatt, egyre bonyolultabbá vált számukra a számlázás, ezért (egy átmeneti szünetet követően) úgy döntöttek, hogy befejezik a Felhő lámpák gyártását. Ugyanakkor már a nyolcvanas évek második felétől volt segítségük Párkászki Béla személyében, aki a gyártás sok fázisát átvállalta, majd egy megállapodás fejében a termékek kizárólagos előállítója és forgalmazója lett. Bárkányi szerint elképzelhető, hogy azok a narancssárga vagy barna színű Felhő lámpák, amelyek a mai napig megtalálhatók a piacon, már Párkászki működése alatt készültek.⁴² Lehetséges, hogy az állítható magasságú függőlámpákat is már ő gyártotta. A függesztett Felhő lámpák ugyanis alapvetően fix magasságúak voltak. A nyolcvanas évek második felében viszont felmerült az igény az állítható változatokra, ezért néhány darabot jugoszláv gyártmányú, úgynevezett „állítható magasságú függesztékkel” is elláttak.⁴³

Felhő lámpák a Célszerű forma – Formatervezés és tárgykialakítás az „Opteam” csoport műhelyében című kiállításon
Cloud lamps in the exhibition 'Practical form' – Form design and object creation in the workshop of the 'Opteam' group
Kisgaléria, Ózd, 1979
Archív fotó (a fotó Bárkányi Attila tulajdona)

Opteam csoport: Felhő lámpák | Opteam group: Cloud lamps
1976, alumínium, vas, festett, eloxált, krómozott
(Iparművészeti Múzeum, Ötvösgyűjtemény, Budapest)
Fotó: Regős Benedek

számára készült.⁴⁵ Lényegét tekintve a svédek ugyanazt a koncepciót valósították meg a 21. században, mint az Opteam csoport a hetvenes években: kevés elemből gazdaságosan előállítható, sokféle variációra lehetőséget adó, könnyedén használható berendezési tárgyat hoztak létre. Kérdésemre, hogy inspirációs forrásként szolgált-e számukra a Felhő lámpa, a Form Us With Love kreatív igazgatója azt felelte: eddig nem ismerték az Opteam munkásságát, így a Felhő lámpákról sem értesültek.

A lámpa visszatérő elem volt az Opteam munkásságában – a Felhő mellett több lámpacsalád is terveztek.⁴⁶ Ennek oka, hogy a lámpatervezést egyrészt kihívásként élték meg (már csak az igényes lámpák szűk választéka miatt is), másrészt mert a lámpa műszakilag általában könnyen értelmezhető és kis sorozatban (is) gyártható.⁴⁷

A Felhő karrierje azért is példaértékű, mert alig néhány tervező foglalkozott akkoriban hivatásszerűen világítótestek tervezésével. Vadas József az Opteam egyik lámpakiállításáról⁴⁸ szóló kritikájában meg is kockáztatja a kijelentést, hogy az üzemek nem foglalkoztatnak hivatásos lámpatervező iparművészeket.⁴⁹ A korabeli körülmények rovására írható, hogy a Felhő lámpák kis példányszámban juthattak el a szélesebb közönséghez, így végül az Opteam csoport önhibáján kívül nem tudta kielégíteni az általános fogyasztói igényeket.

A „svédcsavar”

A Felhő lámpák utóéletéhez közvetetten kapcsolódik az alábbi példa is, amely arról tanúskodik, hogy egy megfelelően kidolgozott design földrajzi helytől és történelmi korszaktól függetlenül is működőképes. 2013-ban a *Form Us With Love* nevű svéd designcég megtervezte a Felhő lámpa analógiáját, amelyet *Levels lamp* névre keresztelt.⁴⁴ A lámpa a finn *One Nordic Furniture Company*

FARKASDY Melinda
művészettörténész

1. Vadas József: Opteam, avagy optimista jegyzetek egy optimális közösségről. *Művészet*, 1981/8, 18.

2. Bárkányi Attila: A Felhő lámpacsalád kialakítása. Esettanulmány. *Ipari Forma*, 1977/6, 18.

3. Korda István: Fiatal iparművészek kiállítása. *Ipari Forma*, 1976/2, 27–28.

4. Mint például az 1975–1984 között működő Manuál csoport.

5. Interjú Bárkányi Attilával, Budapest, 2019. október 21.

6. Dagmar Lüder: Designergruppe Opteam. *Form und Zweck*, 1982/1, 34.

7., 8., 9., 10. *Opteam Design*. Kossuth Nyomda, Budapest, [é. n.].

11. I. m. (lásd 5. jegyzet), vö. Vadas József: *Németh Aladár*. Budapest 2009, 46–47.

12. Szényi Gábor: OPTTEAM az Optimum? *Magyar Nemzet*, 1981. január 20., 9.

13. I. m. (lásd 6. jegyzet), 37.

14. I. m. (lásd 5. jegyzet).

15. Interjú Bánáti Jánossal, Budapest, 2020. január 16. A Ténia Bt. 2003-ig működött.

16. Interjú Bárkányi Attilával, Budapest, 2019. december 13.

17. Iparművészeti Múzeum, Ötvösgyűjtemény. Ltsz.: 83.233.1. (asztali lámpa), 83.233.2. (függőlámpa), 83.233.3. (állólámpa), 83.233.4. (függőlámpa).

18. A Modern Gyűjtemény 1972-től 1995-ig működött az Iparművészeti Múzeumban. Lásd Lovag Zsuzsa: Az Iparművészeti Múzeum kortárs gyűjteményei. In: *Kortárs művészet múzeumi gyűjteményekben. 1988–1999*. Szerk. Pataki Gábor – Sümei György. Budapest, 2001, 29–30.

19. *Célszerű forma. Formatervezés és tárgykialakítás az „Opteam” csoport műhelyében*. Az azonos című kiállítás meghívója. Ozdi Kisgaléria, 1979. november 28. – december 22.

20. I. m. (lásd 7. jegyzet), 4.

21. I. m. (lásd 2. jegyzet), 18.

22. I. m. (lásd 5. jegyzet).

23. I. m. (lásd 2. jegyzet), 19.

24. I. m. (lásd 16. jegyzet).

25. I. m. (lásd 2. jegyzet), 19.

26. I. m. (lásd 5. jegyzet).

27. I. m. (lásd 19. jegyzet).

28. I. m. (lásd 16. jegyzet).

29. I. m. (lásd 15. jegyzet).

30. I. m. (lásd 2. jegyzet), 19.

31. I. m. (lásd 5. jegyzet).

32. Interjú Bánáti Jánossal, Dunaszentmiklós, 2019. május 2.

33. I. m. (lásd 5. jegyzet).

34. Vadas József: *A forma tartalma. Az ipari formatervezésről*. Budapest, 1981, 85.

35. I. m. (lásd 5. jegyzet).

36. Monspart Éva: Lámpakiállítás. *Nők Lapja*, 1982. április 3., 25.

37. I. m. (lásd 5. jegyzet).

38. Kapuvári Gábor: Dizájn és libamáj. *Magyar Nemzet*, 1984. március 1., 5.

39. Vadas József: *A magyar iparművészet története. A századfordulótól az ezredfordulóig*. Budapest, 2014, 240.

40. A. J.: Bemutatjuk a tatabányai Népházat. *Ipari Forma*, 1980/2, 5. (A szerző valószínűleg Acsay Judit.)

41., 42. I. m. (lásd 5. jegyzet).

43. Interjú Bárkányi Attilával, Budapest, 2019. október 23.

44. I. m. (lásd 5. jegyzet). Köszönöm Bárkányi Attilának, hogy felhívta erre a figyelmemet.

45. <https://www.domusweb.it/en/news/2013/02/28/form-us-with-love-levels.html> (Hozzáférés: 2019. október 24.)

46. Például: Junior lámpacsalád (1978), Flexilux lámpacsalád (1980), Vario lámpacsalád (1980).

47. I. m. (lásd 5. jegyzet).

48. *Lámpa-kiállítás. Opteam design*. Műcsarnok, Fényes Adolf terem, 1982. március 19. – április 18.

49. Vadas József: *Fényárnyékban. Élet és Irodalom*, 1982. április 9., 13.